

Ludwig Selimski

(Katowice, Higher School of Marketing Management and Foreign Languages, Poland
Katowicach, Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych, Polska)

Todor Balkansky, Kiril Tsankov. Encyclopedia of the Bulgarian Onomastic Terminology: Towards the Foundations of Bulgarian Onomastics

Abstract: The book introduces the readers to the science of onomastics. It describes the subject matter, tasks, methods and problems of onomastics and its terminological apparatus, placing emphasis on the issues, current state and achievements of Bulgarian onomastics. The book acquaints the readers with the founders of this science and their seminal works. It proposes analyses of numerous personal names, names of important geographical and other objects, among others, in which the history of the Bulgarian people and language is reflected, as well as their relationships with other ethnic groups and languages of the Balkan Peninsula. The review makes some critical remarks regarding terms which I deem infelicitous from the standpoint of word-formation, as is also the analysis of some geographical and/or personal names. For instance, the first name *Савел* (*Saul*) is wrongly interpreted as ‘great’ instead of as ‘asked from God’.

Although one could probably find more errors and shortcomings, these are minor deficiencies that will not lessen the appreciation of the *Encyclopedia* as a major pioneering work in onomastics.

Людвиг Селимски

(Катовице, Висша школа за маркетинг-управление и чужди езици, Полша
Katowicach, Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych, Polska)

Тодор Балкански, Кирил Цанков. Енциклопедия на българската ономастична терминология. Към основите на българската ономастика.

Тодор Балкански, Кирил Цанков. Енциклопедия на българската ономастична терминология. Към основите на българската ономастика. Център по българска ономастика при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”. Изд. Фабер, Велико Търново 2010. 551 с.¹

¹ В реализация на научен проект “Тезаурус на българската топонимия – неизчерпаем източник на информация за културно-историческо минало и народностна идентичност”, финансиран от Фонд „Научни изследвания” на МОМН (ДОО2-156/16.12.2008г.).

Отпечатана в: *Onomastica* LV, Kraków 2011, с. 244–248. PL ISSN 0078–4648.

Този труд на двамата автори, известни и с други съвместни работи и с многобройни индивидуални приноси в областта на ономастиката, е съставен с амбицията да представи съвременното състояние на науката за българската ономастика и нейната кратка история. От една страна, задачата на книгата е да запознае читателя с предмета на *ономастиката* като наука за собствените имена, с основни дялове *топонимия* (за географските имена) и *антропонимия* (за имената на лица), който непрестанно се разширява; със специалната терминология на тази наука, с методиката на анализ на отделните изучавани в нея единици и т.н. Задачата на книгата е, от друга страна, да представи съвременното състояние на изследванията в отделните ѝ клонове – във вид на библиография на авторски книги (монографии, сборници, непубликувани дисертации), студии, статии по отделни проблеми и чрез кратки силуети на творците на тази наука и най-важните им постижения. Няма съмнение в това, че е необходимо и едното и другото – като увод в историята и методологията за онези, които се интересуват от тази област или/и се занимават професионално с ономастика, както и като справочник за всеки, който проявява интерес или любопитство по отделни проблеми.

В съответствие със заглавието, най-пълно – макар и не изчерпателно – е представена ономастиката на страната, както и трудовете на българските учени от тази изследователска област. Засегнати са и някои близки до тази наука клонове на знанието и някои отдалечени от българите етноси, общности, цивилизации, държави и континенти. Описани са разни етнографски, етнолингвистични, вероизповедни и пр. общности, техните обичаи и обреди, свързани с именуването на потомците. За жалост, останали са незабелязани руските старOVERCI, заселени компактно в Айдемир при Силистра и в Казашко при Варна, а върху особеностите на тяхната антропонимия вече се обръща внимание. Малцинствените общности са представени не само като отделен обект на анализ, но и във взаимните им отношения с българите, с третирането им от страна на държавната власт и администрация (а то по принцип не съвпада точно с манифестираното от народа). Хвърлена е светлина върху много актове ~~но съществуване~~ на угнетение, на незачитане елементарните права, чест и достойнство на личността, на нейното право да си избира: дрехи, с които да се облича; име, с което да се представя и живее като равен с равни; език, на който да общува с баща и майка, братя и сестри; на ритуали и церемонии, с които да ознаменува важните събития в личния си живот. Не считам за минус на книгата силната емоционална ангажираност на авторите, лъхача на много места. Но си давам сметка и за това, че ще се намерят читатели, на които това няма да допадне.

Най-важната или същинска част на *Енциклопедията* е самият словник (с. 11–502), представящ по азбучен ред термините с техните обяснения, примери за употреба и (евентуално) съответстваща кратка библиографска справка, както и имената на изследователите. Словникът се допълва от поместен към края на книгата (с. 503–510) отделен списък от термини, които са намерили приложение в някои статии, но не са въведени в словника за отделно разглеждане (при всеки се посочва статията от словника, в която е използван).

В книгата ни въвежда предисловие (с. 5–9), където се описва творческата история на труда, начинът на представяне на термините, на техния произход и развой, привеждането на илюстративния материал и т. н. Следва списък на съкращенията (с. 10). Завършва с библиография (с. 511–550), по азбучния ред на фамилиите на авторите в кирилица (и за публикациите на латиница). Тя е поделена на две части: 1. Цитирана литература и 2. Друга използвана литература. Не липсват повторения на едни и същи публикации в двете части, като „Български лични и семейни имена от XVII век” на Н. Милев – в първата част, по препечатката ѝ в кн. „Триста години Чипровско въстание” (С., 1988, с. 75 и сл., [75–101]), а във втората – по сп. „Известия на народния Етнографски музей в София“, 3 и 4 (С., 1921, с. 140–171), и „Селищните имена в България (наблюдения върху структурните модели)” на А. Чолева (в Сб. Найдено Геров в историята на българската наука и култура. С., 2002, 274–282).

Книгата, за чието подготвяне се знаеше отдавна, е резултат от работа в продължение на две десетилетия. Посветена е на научна област, която авторите добре познават и за развоя на която имат значителен собствен принос.

В следващите редове са изложени някои критични бележки към отделни моменти от съдържанието на книгата.

Първото нещо, заслужаващо особено внимание, е представянето на ономастите – то трябва да е според действителните им заслуги, според трайния им принос. Мястото, което им се отделя в Енциклопедията, броят на публикациите, с които са представени, трябва да съответства на това, с което са допринесли. А понякога се остава с впечатлението за неравнопоставеност. Напр., посветена е отделна статия за антропонимист, който е автор само на 1 статия (от 1987 г.) в окръжен вестник (с. 55), или на само две статии в един и същи сборник (също на с. 55), а труженици с много публикации, в страната и в чужбина, с участия в международни конференции, като напр. Красимира Колева, като Лиляна Минева-Ковачева, авторка между другото и на монография по топонимия, а и други, не са зачетени. Сред чужденците, за които се сещам, не са отбелязани: В. Вернер, К. Костов (Германия), П. Зволински, М. Бучински, Т. Шимански, Р. Сендек (Полша), Й. Моисе (Румъния). Някой е представен, освен с една книга, с (почти?) всичките си статии (на с. 497–498) – 15 на брой, повторени и в общата библиография (с прибавени там още две). А друг – с незначителен брой публикации, макар и твърде плодотворен. Напр. Мария Ангелова-Атанасова, покрай трите ѝ книги, я представят само четири статии, а до библиографията, освен книгите, се е „провряла” само една статия. А се отнася за продуктивен изследвач, автор на публикации в специализирани издания в няколко страни, на доклади на международни конгреси по ономастика, редактор на десетки сборници и авторски монографии! Карл Гутшмит е представен само с две статии (с грешки в заглавието на единия сборник, а е сгрешено и името му: *Карел вм. Карл). Иван Гълъбов (1918–1978), който разработва не само проблеми на топонимията, е застъпен само с пет приноса (два от тях не са ономастични: „Историческа диалектология и лингвистична география” и „Средновековната българска кирилска епиграфика през последните 30 години”). Има грешка в заглавието на студията му „Тракийските имена на -ηνος и -ανος...” (не -εχος и -αχος). Ономастичните приноси на учения са разгледани в книгата „Иван Гълъбов.

Биобиблиография” (Велико Търново, 1983: 33–37, с отпратка и към приносите в тази област). За библиографските бележки към статиите, представящи отделни автори, е могъл да бъде избран по-дребен шрифт, както се практикува в подобни издания. Също така и някои заглавия на списания и сборници са могли да бъдат дадени съкратено, както СПБО (Състояние и проблеми на българската ономастика), което също несистемно се представя в съкратен вид. Подобен съкратен облик е трябвало да получи и най-често цитираният сборник, „Ономастично и етнолингвистично пространство...”.

При един стремеж към максимална краткост в изложението, смятам за ненужни биографичните бележки от типа „Аспирант на Института за български език при БАН с научен ръководител Х.У.З. [...] Защитава дисертация по ономастика”, след което идва и темата на защитената дисертация, повторена и като заглавие на публикацията.

Твърде обемна е статията *Антропонимна нумерология* (с. 32–33), особено *Антропонимно табу* (с. 33–38) – колкото и да е интересна като четиво, няма да намерим в нея български пример. А приведеното в началото име „Ахмед ага Барутанлията” едва ли може да бъде пример за *антропонимно табу*. Твърде раздута е и статията *Антропонимният македонизъм* (с. 28–29).

Статията *Руско име* не е просто кратка, а направо бедна: „Собствено име на етническите руси, малки части от които живеят в България, оформено по законите на руския език и руската антропонимия” (с три примера). А освен отделни имена в църковнославянски облик, като руския, в България има няколко хронологични слоя руски имена: лични, бащини и фамилни – на старOVERците край Силистра и Варна; лични – у българи от времето на Възраждането, заети по книжовен път; лични, бащини и фамилни – на руснаци, останали в България след Освободителната война (1877–1878), на емигранти след революцията (1917); съветски или болшевишки имена, давани на новородени след 1944 г. в семейства на българи. Руснаците са трето по брой малцинство след турците и циганите. А за няколко от тези слоеве има проучвания, но са останали незабелязани или просто – неотбелязани (неравностойно представяне).

Намират се неприемливи, според мене, формулировки и твърдения. Не е убедителен постулираният „Закон за изоставяне на вокалното начало при онимите” (с. 143–144), особено свързането му с прабългарския компонент. Промени от този тип се срещат в много езици и на различни етапи на развитие. А освен частния случай на праславянските протетични съгласни, свързани с отварянето на сричката, има и други примери за изоставяне на фонемите от началото на думата, особено на неакцентирани гласни, наричано афераза (с термина от класическата метрика). Към турските заемки като *ръш* (от *arış*), *кътма* (от *akitma*), *рабаджия* (от *arabacı*) и т.н. и подобни гръцки, можем да прибавим и домашни думи, с подобни промени, но засягащи по-дълбоко морфемния им състав, като *ляник* (от *уляник* ‘пчелин’) и др. под.

Тур. [ǰ], наречено „меко“, а определяно като „аспираторно *ge*” („гортантно” – погрешно, в м. рус. *гортанное* ‘гърлено’ – е излишно), търпи промени, които се тълкуват (с. 502) неправилно: в МИ *Бейлика*, *Баалите* то не изпада, а се замества от *й* и редуцирано *а*, а *булар*, без подадено значение, не е идентично с тур. *Bulgar*: в позиция след *l* (и твърда гласна) съгласната *g* запазва преградния си характер, срв. заемките

булгур, *dalga* ‘вълна’ (от тур. *dalga*), *далгъч* (от тур. *dalgiç* ‘гмурец’), *салгън* (от тур. *salgın* ‘епидемия’).

Терминът **кѡпоним** ‘собствено име на хълм...’, се свързва с „общогеографския термин *kop*, зает от езика африканс” (с. 217) – езикът е *африкаанс*.

По принцип термините се поясняват и чрез справка за формата им в езика, от който са заети – като готови цели лексеми, или за оригиналната форма на съставните им части, при което, по принцип, се пояснява и значението им. А в не един случай „етимонът” не е написан и преведен правилно. Напр.: като *фитоними* са схванати *Баба Меца*, *Кумчо Вълчо* (с. 113), а *фито-*, от грц. *φυτον*, е ‘растение’ (не животно); при *валоним* (с. 66) се привежда като „друг термин” *койлабоним*, очевидно вм. *койладоним*, с основа в „гр. *κοιλιάδα* ‘долина, котловина’”; ЛИ *Савел* се обяснява като ‘голям’ (с. 325), а всъщност е ‘изпросен от бога’ (подр. у М. Karpluk в: *Onomastica* 24: 112–114).

Най-доброто качество на една терминология е нейната системност, вътрешна организираност, ясен словообразователен строеж (мотивираност) на отделните единици. А някои от предлаганите термини не отговарят на това изискване. Напр.: „русизация на български лични имена”. За предпочитание е *русификация*, което съответства на поместените в книгата *русифицирана* форма и *русифицирано* име.

Известни възражения буди езикът и стилът на изложение. Не само много от самите термини, но даже и редица други съществителни, употребени не като термини, са твърде непривични. С още по-големи трудности е свързана употребата им като основа на образувани от тях прилагателни. А се срещат и производни от тях глаголи, които съвсем не звучат добре. Напр.: „В един език може да попадне чуждо име, което се *омонимизира* с име или с апелатив” (с. 243), може би в смисъл ‘да съвпадне по форма с...’; „в много случаи [...] могат да се *ономастизират* и да станат част от името” (с. 123), сигурно вм. ‘да станат собствени имена’. А вм. „*начално* струпване на съгласни...” (с. 274) по-добре би било *strupване на съгласни в началото на думата*. Не е термин *народен етимолог* (с. 267), нито е добре казано, че той „се занимава с народна етимология”. А един често срещан термин (?) липсва в словника: *пространство*. От езика на политици и медии („публично *пространство*”, политическо ~, медийно ~), вездесщото *пространство* е нахлуло в книгата: *пространство* на прозвищата, онимно и ономно (ономастично и апелативно) ~, параонимно ~, екстраономастично ~ на езика, извън ономастично ~ на езика, етнолингвистично ~, бълг. ономастично ~, на границата на ономастичното ~, единица на неономастичното ~, лексикално ~ на езика; името му да излиза в ~ свързано с други *лоши имена*, параетнонимно ~, параономастично ~, онимоидното ~, топонимно ~. Употребено 1 – 2 пъти – като стилистичен похват – може и да е интересно за някого, в популярно устно изложение. Обаче за термин този изтърган шаблон не става.

Общо за езика на книгата, не само за представяната терминологична система, може да се каже: твърде много нови сложни думи: *имеизменение*, *именаследяване*, *имеобразуване*, *имеобразователен*, *имесъединяване*, *иметворчество*, *имеупотребление*, *имеупотребяване*, *онимообразуване*, *онимообразователен*, *онимообразуващ*. И премного хибридни образувания, като *криптоиме* вм. **криptonим** ‘тайно име’. И

извънредно много словообразователни нововъведения – съществителни имена, образувани с представки (префикси) от други съществителни имена, като *отетноним*, *оттопоним*, *отойконим*, *отхороним*...

Това се отнася също така и за голяма част от термините – не лесни за разбиране и усвояване – те носят отпечатъка на индивидуалния авторски стил. И все пак – и пак компромисно – това обстоятелство, че те на мене не ми допадат, че аз лично избягвам да си служа с тях, не ми дава основание да им се противопоставям по такъв начин, че да отъждествявам с тях книгата като цяло.

Не можах да обърна внимание на всичко, което трябваше да бъде поправено. Към някои недостатъци, недоглеждания или грешки ще се връщам и на други места и по други поводи. Несъмнено ще дойдат възражения и от други страни и по различни поводи. Защото пред нас е книга, към която специалистите непременно често ще посягат. Но трудът на Тодор Балкански и Кирил Цанков „Енциклопедия на българската ономастична терминология. Към основите на българската ономастика” заслужава оценката на пионерско дело. Като анализира терминологията на тази наука, хвърля светлина върху българската ономастика като предмет за изследване, поглед към историята и сегашното състояние на проучванията в тази област на знанието. Книгата дава добра представа за творците на тази наука, информация за много неща относно България, в това число и за т.нар. външни българи, а и за онези „други”, които живеят съвместно с българите от векове наред и за векове напред. Този труд е поредното свидетелство за това, че макар и да ги няма сред нас плеядата основоположници и забележителни творци на това поприще, българската ономастика бележи възход. И това е заслуга на първо място на ученици и сътрудници на проф. Николай Ковачев, макар и – повечето – далече от Светогорската Алма Матер.

Бел. на редакторите: Рецензията е публикувана в сп. „Onomastica“ и любезно предоставена за българските читатели от автора.